

نقشه دارالسلطنه تبریز ۱۳۲۷ قمری

اسدالله خان مراغه

فرهاد فخاری نهرانی

این نقشه که منحصر به فرد است تا تاریخ ۱۳۷۷ در تملک شهرداری تبریز بوده و در حال حاضر در مرکز اسناد ملی غرب کشور در تبریز نگهداری می‌شود، دفتر فنی حفاظت آثار باستانی آذربایجان شرقی در سال ۱۳۵۷ خورشیدی از روی نسخه شهرداری بر روی کالک کپی برداری شده و مقاله حاضر از روی اوزالید آن کالک می‌باشد.

ابعاد نقشه اصلی ۱۷۳×۲۳۲ سانتی‌متر بوده و با دست رنگ شده است.

در جنوب متن نقشه نوشته

حسب الامر بندگان حضرت اشرف آقای سپهسالار^۱ اعظم فرمانفرمای کل مملکت آذربایجان دامت عظمته و به حسن استتمام مساع بلیغه میرزا اسدالله خان مراغه معدن شناس اداره فلاح و نوائد عامه ایالتی شرف اتمام پذیرفت

به تاریخ هجدهم شهر شوال المکرم ۱۳۲۷ مطابق بیست و پنجم به برج سرطان ۱۳۹۸

در باب معرفی رودخانه آجی چای در سه خط تماماً همان نوشته قراجه داغی را رعایت نموده است. مقیاس خطی درج شده بر حسب ذرع است و در زیر آن نوشته شده

مابین هر نشان کوچک بیست و پنج ذرع تبریزی و مابین نشان بزرگ که با علامت سرخ معین شده یکصد ذرع تبریزی است.

انحراف قبله کاملاً منطبق با نوشته قراجه داغی است ولی فرم ارائه آن متفاوت است و تقسیمات جهات اریبه را ندارد.

عرض دارالسلطنه تبریز از خط استوا سی و هشت درجه و پنج دقیقه است (۵۱° ۳۸') و طول آن از خط نصف النهار شصت و سه درجه و پنجاه و هفت دقیقه است (۵۷° ۶۳') و الباقی مطابق قراجه داغی است.

در هر دو نقشه شهر به بیست محله تقسیم شده است که فقط در سه مورد نام محلات با هم متفاوت است.

۱ - محله کوچه باغ به کوچه باغ تبدیل شده است. ۲ - چرنداب شش گلان و لیلی آباد که با حرف کوچکتر نوشته شده در نقشه اسدالله

خان به حروف بزرگ که مختص معرفی محلات است نوشته شده و در جدول فهرست محلات محاسبه شده است.

۳ - بالمعکس در نقشه اسدالله خان سنجران، گنچیل، چهار بخش که با حروف کوچک نوشته شده در نقشه قراجه داغی با حروف بزرگ نوشته شده و جزیی از محلات شهر است.

در نقشه سرهنگ قراجه داغی در پنج جدول نابرابر تأسیسات شهری شامل مسجد ... بازارچه، سرا، پل ... خانه شخصیت‌های شهری و خارجی آورده شده، که فقط ده محله را در بر می‌گیرد و از شماره ۱ تا ۲۸۱ بر روی نقشه و جدول شماره گذاری و تنظیم گردیده.

نقشه اسدالله خان دارای شبکه بندی ۹۵×۹۵ میلیمتر است با ۱۸ شماره شبکه‌های عرضی و با ۲۴ حرف (ابجد، هوز، حطی، کلمن، سغفص، قرشت، تخر) تقسیم شده که چنین بر روی نقشه نوشته شده است.

طرز کنکاش محل مطلوب

اول اسم هر محلی را که می‌خواهند به ترتیب الفبایی در لیست ذیل یافته و در مقابل آن یکحرف و یکمقد یافت می‌شود که هر دودر محیط نقشه و در میان دو خط واقع شده‌اند حروف در میان خطوط عمودی و اعداد در میان خطوط افقی و محل مطلوب در محل تقاطع خطوط اریبه که تشکیل مریمی می‌دهند واقع است.

در جدول فهرست اماکن چنین آمده است

اسامی اکثر نقاط مشهور شهر تبریز از قبیل کوچه و میدان و بقعه و جاهای دیگر که با طرز حروف الفبایی بی یکدیگر نوشته شده است.

که تعداد آنها به استثنای مکانهای بازار ۱۶۲ مکان را نشان می‌دهد.

حروف، ذال، ز، طین، ظین، گاف در جدول نیامده است.

گوی مسجد (مسجد کبود)، کوی مسجد و در ذیل حرف کاف نوشته شده

باغ امیر نظام در زیر حرف ب و باغ شمال در زیر حرف شین می‌باشد.

پل منجم در میم و پل آجی چای در حرف پ فهرست بندی شده است.

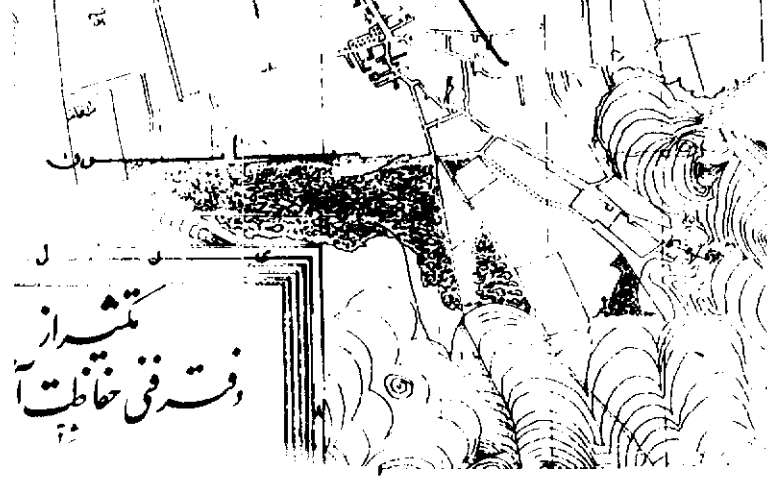
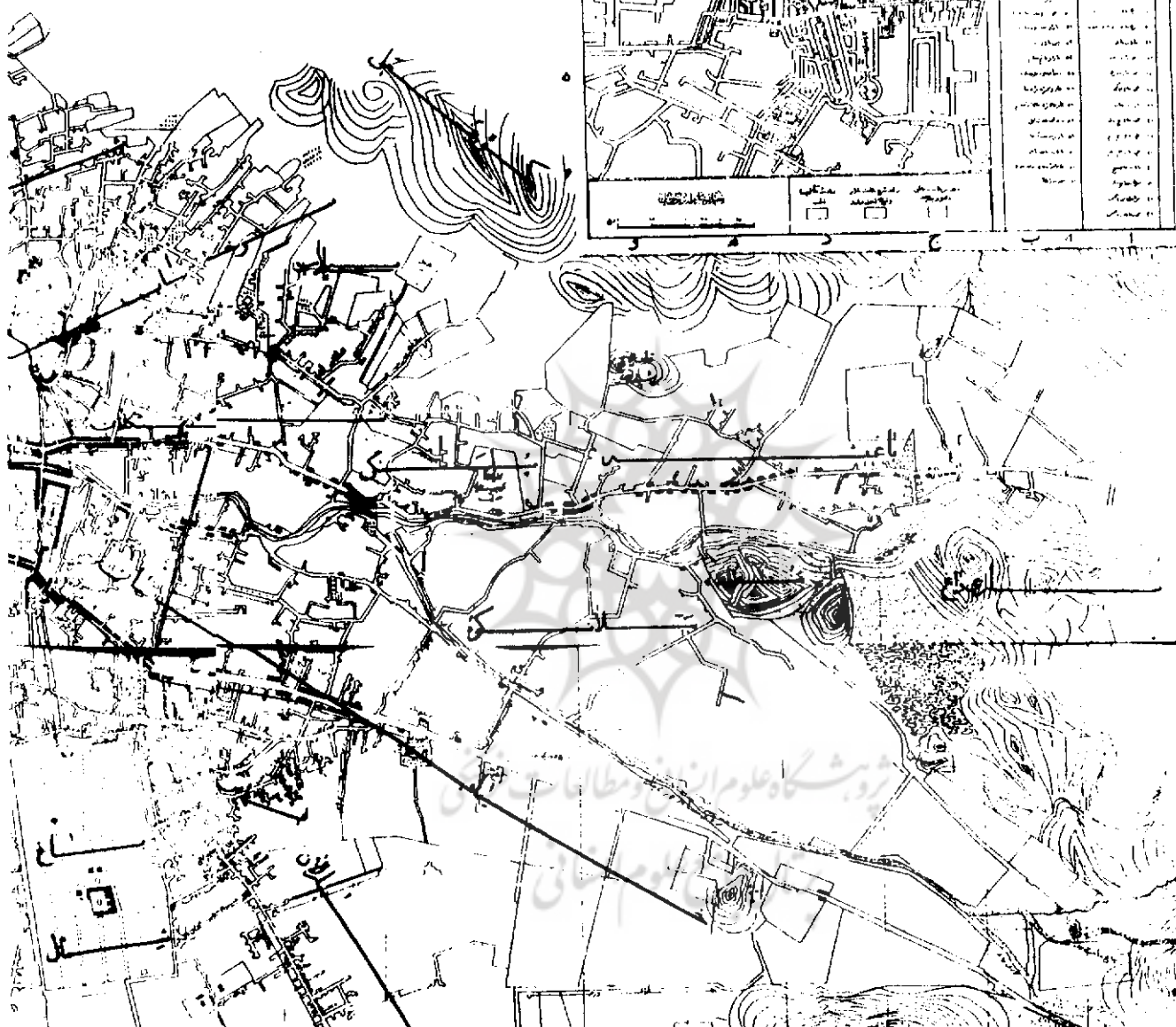
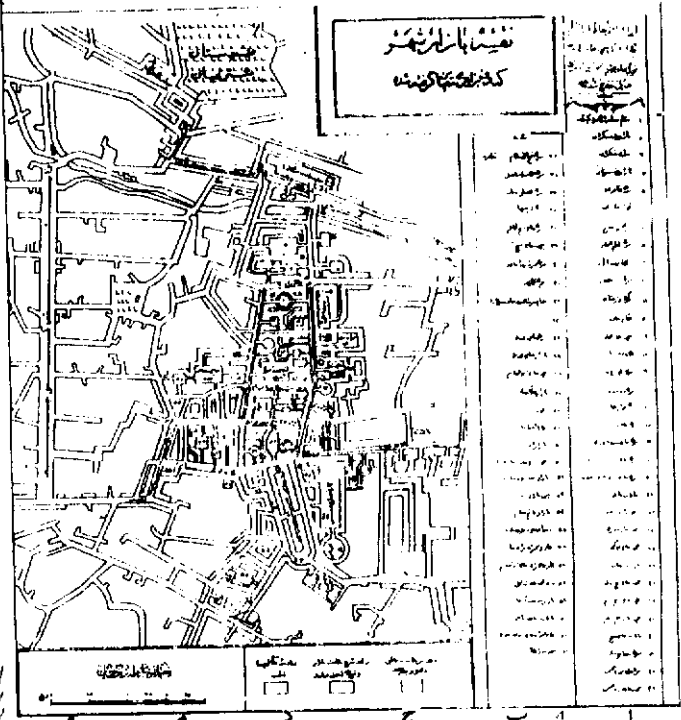
۱ - عرض سپهسالار تنکابنی است.

۲ - قراجه داغی عرض دارالسلطنه تبریز از خط استوا سی و هفت درجه و پنجاه و شش دقیقه است.

۳ - طول آن در خط نصف النهار پاریس چهل و دو درجه و بیست و شش دقیقه است.

ایمانی بخوان مشر		
ک	ن	چ
ل	ش	ر
م	س	ز
ت	ع	ح
ث	ج	خ

ن ح ط ی ل ن

نقشه بانظر مشر

کتابخانه ملی شیراز

مقیاس: ۱:۵۰,۰۰۰

تاریخ تهیه نقشه: ۱۳۰۵

جهت شمال

تعداد برگه: ۱

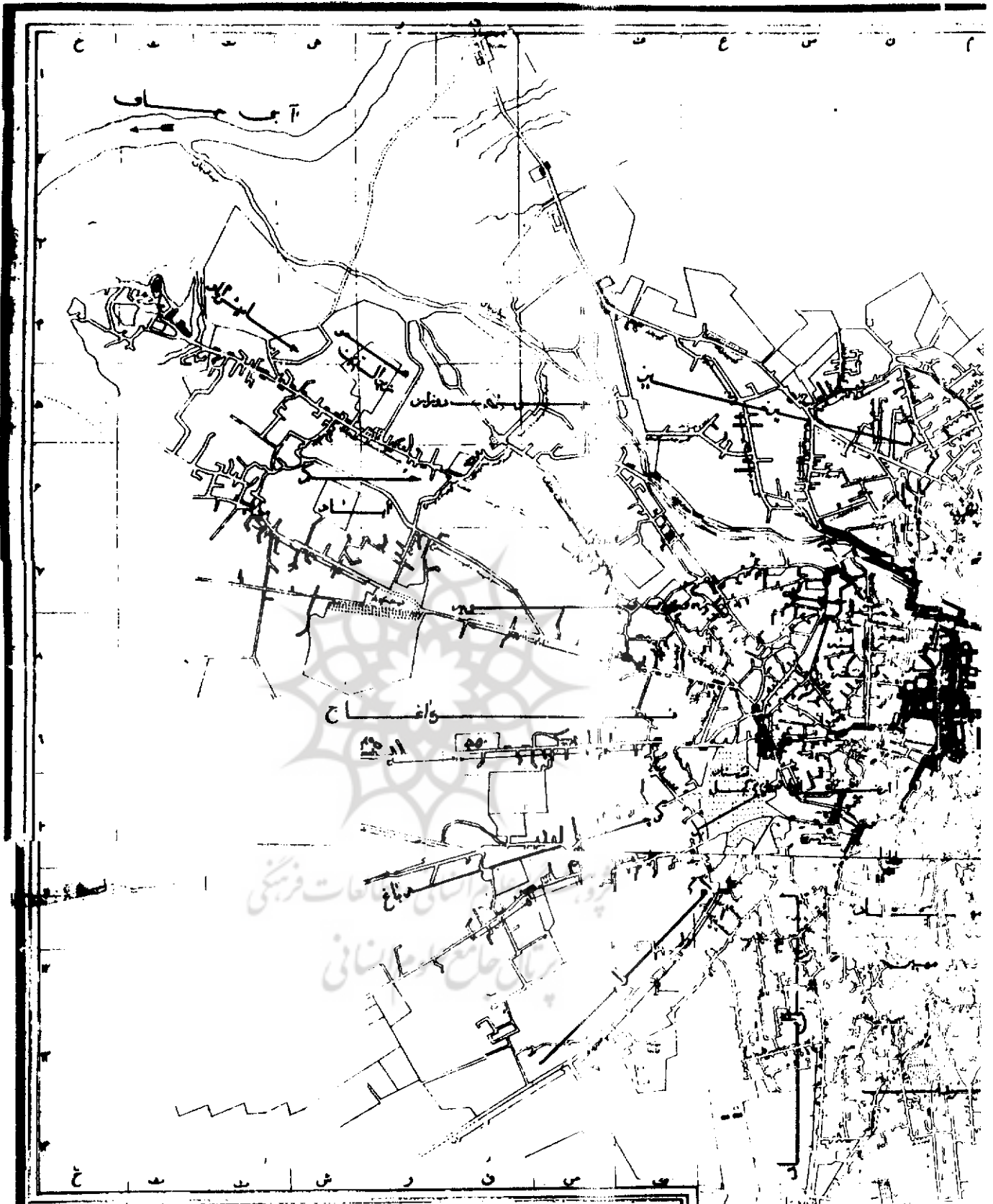
موضوع: نقشه توپوگرافیک

مهندس: ...

معاون: ...

محقق: ...

تشریح
دستخطی خاقتا

تفصیلات و احوال و اشیاء و احوال

ردیف	نام مکان	توضیحات	مساحت	ملاحظات
۱	بازار	بازار اصلی شهر	۱۰۰	
۲	میدان	میدان مرکزی	۵۰	
۳	کلیسا	کلیسای تاریخی	۲۰	
۴	مسجد	مسجد جامع	۳۰	
۵	تعمیرات	تعمیرات عمومی	۱۵	
۶	سازمان	سازمان دولتی	۱۰	
۷	مدرسه	مدرسه عالی	۱۵	
۸	بازار	بازار محلی	۲۰	
۹	کلیسا	کلیسای کوچک	۱۰	
۱۰	مسجد	مسجد تاریخی	۱۵	
۱۱	تعمیرات	تعمیرات خصوصی	۱۰	
۱۲	سازمان	سازمان آموزشی	۱۵	
۱۳	مدرسه	مدرسه ابتدایی	۱۰	
۱۴	بازار	بازار فصلی	۲۰	
۱۵	کلیسا	کلیسای جدید	۱۵	
۱۶	مسجد	مسجد مدرن	۱۰	
۱۷	تعمیرات	تعمیرات شهری	۱۵	
۱۸	سازمان	سازمان فرهنگی	۱۰	
۱۹	مدرسه	مدرسه تخصصی	۱۵	
۲۰	بازار	بازار صادراتی	۲۰	
۲۱	کلیسا	کلیسای ارتدوks	۱۰	
۲۲	مسجد	مسجد شاه	۲۰	
۲۳	تعمیرات	تعمیرات دولتی	۱۵	
۲۴	سازمان	سازمان نظامی	۱۰	
۲۵	مدرسه	مدرسه فنی	۱۵	
۲۶	بازار	بازار صنایع	۲۰	
۲۷	کلیسا	کلیسای کاتولیک	۱۰	
۲۸	مسجد	مسجد جامع جدید	۲۰	
۲۹	تعمیرات	تعمیرات عمرانی	۱۵	
۳۰	سازمان	سازمان اقتصادی	۱۰	
۳۱	مدرسه	مدرسه علمی	۱۵	
۳۲	بازار	بازار خدمات	۲۰	
۳۳	کلیسا	کلیسای پروتستان	۱۰	
۳۴	مسجد	مسجد تاریخی جدید	۲۰	
۳۵	تعمیرات	تعمیرات اجتماعی	۱۵	
۳۶	سازمان	سازمان فرهنگی جدید	۱۰	
۳۷	مدرسه	مدرسه هنر	۱۵	
۳۸	بازار	بازار خدمات دولتی	۲۰	
۳۹	کلیسا	کلیسای ارتدوks جدید	۱۰	
۴۰	مسجد	مسجد جامع جدید	۲۰	
۴۱	تعمیرات	تعمیرات شهری جدید	۱۵	
۴۲	سازمان	سازمان اقتصادی جدید	۱۰	
۴۳	مدرسه	مدرسه علمی جدید	۱۵	
۴۴	بازار	بازار خدمات دولتی جدید	۲۰	
۴۵	کلیسا	کلیسای ارتدوks جدید	۱۰	
۴۶	مسجد	مسجد جامع جدید	۲۰	
۴۷	تعمیرات	تعمیرات شهری جدید	۱۵	
۴۸	سازمان	سازمان اقتصادی جدید	۱۰	
۴۹	مدرسه	مدرسه علمی جدید	۱۵	
۵۰	بازار	بازار خدمات دولتی جدید	۲۰	

تفصیلات و احوال و اشیاء و احوال

این نقشه براساس نقشه‌های موجود در دسترس است و در صورت لزوم تغییراتی در آن خواهد داشت.

سازمان نقشه‌برداری ایران

تألیف: مهندس ...

چاپ: ...

تنها خانه مندرج در فهرست و، روی نقشه منزل ستارخان در کوچه‌ای به همین نام در زیر حرف سین جدول و در ع پنج نقشه در محله امیر خیز ذکر شده.

تصور می‌رود در انتخاب اسامی در جدول یاد شده اسدالله خان به اهمیت مکان توجه خاصی دارد.

در متن نقشه مختصات شبکه جدول حروف در فهرست

فهرست اماکن

ش	کوچه حاجی شیخ رضا ع ۸	کوچه شیخ رضا
م	کوچه مطلب خان ن ۸	کوچه حاجی مطلب
غ	کوچه ملاغفور ن ۸	کوچه حاجی غفور
ع	کوچه عبدالله ط ۸	کوچه نایب عبدالله
ا	دربندخان هاشم ع ۵	دربند حاجی هاشم
ج	کوچه چهارراه ع ۴	کوچه چهارراه
چ	میدان چوپورک ک ۱۲	چوپور میدانی
ق	فورخانه ز ۱۷	فورخانه مبارکه
	کوچه کریمی ک ۱۲	
	کوچه کارخانه ک ۱۲	
	کوچه حاج مسیح ح و ط ۱۴	
	باغ بانک استقراضی روس ی ۱۴	
	کارخانه کبریت سازی خوبی ز ۹	

احتمال می‌رود استخراج کننده جدول شخص دیگری بوده باشد و علت اختلاف شکل اسامی از این بابت باشد.

نقشه بازار تبریز در شمال شرقی آن در کادری به ابعاد ۵۹×۵۶ سانتی متر تنظیم شده است. این نقشه به احتمال زیاد اولین نقشه ترسیم شده بازار است.

نقشه بازار شهرکه دو برابر مقیاس گرفته شده

اسامی اکثر نقاط بازار بزرگ شهر از قبیل تیمچه‌ها و کاروانسراها و غیره که به ترتیب نمرات ذیل تصریح شده است. در دو ردیف $۳۳+۲۹=۶۲$ مکانهای بازار آورده شده

موارد اختلاف بین دو نقشه در محدوده بازار

نقشه شهر	نقشه بازار
امامزاده جمال	—
بازار صفی شماره ندارد	بازار صفی شماره ندارد
—	حاج سید حسینی (کهنه-۱۹)
—	میانه ۲۰ - جدید (۲۱)

مسجد جامع و مدرسه طالبیه شهر بر روی هیچکدام از نقشه‌ها نیامده است (شاید به دلیل شناخته نشدن توسط تمام اهالی شهر در زیر نقشه بازار آمده است)

رنگ سبز علامت دکاکین .... رنگ سرخ علامت بازار و تیمچه است که سقف دارد رنگ زرد علامت کوچه است.

۱- با توجه به اینکه اطلاعات نقشه خود را از روی نقشه قراجه داغی تکمیل نموده و در تنظیم و پیاده کردن آن دقت کافی به عمل نیاورده است و اطلاعات کمتری را بعد از ۳۰ سال (اختلاف ترسیم دو نقشه) به خواننده می‌دهد کارتوگراف نسل قراجه داغی پیوسته به دنبال جزئیات برای تکمیل نقشه‌های خود بودند (نگاه کنید نقشه عبدالغفار نجم‌الدوله در خصوص تهران و کارهای استاد عبدالرزاق بایری^۱)

۲- عرض جغرافیای قراجه داغی پاریس و اسدالله خان گرنویچ است.

۳- شبکه بندی و نحوه اطلاع رسانی به دلایل متفاوت ذکر شده ابتدایی بوده و نظم لازم را ندارد، اختلافی در آن دیده می‌شود. نقشه دارالسلطنه تبریز قراجه داغی منبع بسیار دقیق و کاملی بوده برای کسانی که بعد از او روی موارد مختلف شهر تبریز کار کرده‌اند و با احتیاطاً نقشه‌هایی ترسیم کرده‌اند.

علت اصلی آن در دسترس بودن آن است چاپهای سنگی آن در موزه ملی تبریز، موزه سحاب، موزه گیتهانشناسی، موزه دفینه، غلامرضا سحاب، نمایشگاه دائمی نقشه، مرکز مطالعات تاریخی و سیاسی وزارت امور خارجه و آرشیوهای خصوصی دیده شده است (با دست رنگ شده و رنگها بیان کننده اطلاعات خاصی می‌باشد) که قابل بررسی و مطالعات تطبیقی است.

اطلاعات شفاهی آقای غلامرضا سحاب

نقشه خریطه تبریز در انقلاب (تاریخ معماری و شهرسازی ایران، مجموعه مقالات جلد سوم، ص ۴۸) و نقشه اسدالله خان از این جمله است.

این نقشه که در سال ۱۳۷۶ توسط موسسه سحاب تجدید چاپ شده در بیرون کادر نقشه چنین آمده است:

این نقشه از روی نسخه اصلی که توسط محمدرضا مهندس و سرهنگ قراجه در سال ۱۲۹۷ هجری قمری ترسیم شده و در دارالطباعة مقدس الاقاب کربلایی اسد آقا در تبریز به طبع رسید و نسخه چاپ سنگی آن در آرشیو نقشه و متون قدیمی و خطی موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب نگهداری می‌شود و عیناً چاپ شده و بر روی اکثریت گزارش و مطالعات معاصر تاریخی و شهرسازی شهر تبریز اثر داشته است.

۱- نقشه نمایشگاه دائمی رنگ آمیزی آن کامل شده است.

ردیف	نام نقشه	سال تهیه	تهیه کننده و نقشه کش	مقیاس	ایجاد نقشه اصلی به سانت	رنگ نقشه اصلی	زبان نقشه	محل نگهداری اصل سند	محل نگهداری کپی میکروفیلم و عکس	ناشر	توضیحات
۱	شهر زرازان گاردان	قبل از ۱۸۰۹ I	زره زل یا مکن است برابر II	۱:۰ درج	۱۰۰×۱۷۵	احتمالاً سیاه و سفید	فارسی III	نامعلوم IV	کاخ گنستان، بهمن میکروفیلم مرکز اسناد	دانشگاه میراث	کارولینسرا، دروزره، حمام ها، مساجد با خط فارسی نستعلیق شکسته در روی در ورودی مسکونی افراد به نام آبیانست
۲	حومه شهر	۱۸۲۷	واحد نقشه برداران گارد بوزیدیه	یک دوم به درست VII, VI	۵۴×۷۶	رنگی	روسی یا آیزنویس فارسی	نامعلوم	میکروفیلم میراث دانشگاه		فواصل تیرای لهر و درانی ذکر شده است
۳	استقامات شهر	۱۸۲۷	مانوف کپولک	یک دوم به سالان VIII	۵۱×۶۰	رنگی	روسی یا آیزنویس فارسی	نامعلوم	میکروفیلم میراث دانشگاه		دروله های شهر برج و تپو، خندق و خاکریز و مطبخ دیوار سفلی شده، قطر لوله های تپو و محل استقرار آنها روی نقشه ذکر شده است
۴	قصر عباس مهردا در تبریز	۱۸۲۷	سازلف ایروینگ	یک دوم به ۱/۲ سالان	۳۰×۵۵	رنگی	روسی یا آیزنویس فارسی	نامعلوم	میکروفیلم میراث دانشگاه		نقار آینه خانه حرم، حمام، طوپا، باغ دربان و سربازخانه و ستاد کل سفلی شده است
۵	شهر با محابر تبریز	بعد از سال ۱۸۲۷ م	--	--	--	--	روسی	--	عکس		
۶	دارالسلطنه تبریز فرجه دلفی	۱۳۹۷ ۱۸۸۰	سرهنگ محمدرضا فرجه دلفی	درج به قدم	۱۰×۱۷۹	رنگی	فارسی	موزه آذربایجان موسسه ستاجب دکتر دکا موسسه گیتالیانسی	چاپ شده		
۷	سپیل تبریز	۱۷۸۸ مصری	محمدرضا فرجه دلفی	درج	۲۸×۱۰۷ VI	سیاه و سفید	فارسی	موسسه مطالعات تاریخ محاصر تبریز وابسته به ستاجب	مقاله آماده چاپ		۷۷ نقشه (۱۸۵۹) شامل من شهر تبریز ۱۳ نقشه آن و خانه و ۱۷ نقشه سفلی تبریز ستاجب قهر من محاصر رودخانه آبل با محل آنها و ۱۰ محله ذکر شده است
۸	دارالسلطنه تبریز مرزانه ای XII	۱۳۹۸ هجری شمسی ۱۳۲۷ قمری	اسدالله خان مرزانه ای	بازار درج با مقیاس بزرگ شهر با درج مقیاس کوچک	۳۲۷ × ۱۷۵/۵	رنگی	فارسی	شهر داری تبریز هیه به مرکز اسناد غرب کلبور مهندس حامد امامی	دانشگاه ستاجب XXV دکتر دکا میراث فرهنگی آذربایجان شرقی		